

Griendcultuur in de Biesbosch

C. Tutein Nolthenius

Inleiding

De griendcultuur is al vele eeuwen oud, maar de vraag hoe oud precies en hoe deze cultuur is ontstaan is nog niet opgelost. Het historisch onderzoek ten behoeve van de Collectie Groeneveld zal wellicht meer duidelijkheid kunnen scheppen.

Van de vele te onderzoeken projecten heeft dit onderzoek voorrang gekregen; de tijd begint in meer dan één opzicht te dringen.

Landelijk is de vraag naar rijshout na de afsluiting van de grote deltawerken in 1970 (afsluiting Haringvliet) sterk verminderd. De moeilijkst bereikbare grienden (zoals die van de Biesbosch) liet men het eerst liggen. De exploitatie van griend is kostbaar, waarbij het transport van de rijsbossen uit het terrein in bepaalde gevallen van een getijdengriend al gauw de helft kost van de prijs die men voor een bos maakt. Een groot deel van de grienden wordt steeds minder gehakt en de cultuur zal daar wellicht sneller verdwijnen dan elders en met de cultuur de werkers plus beheerders die de Biesbosch en de grienden nog kennen uit de tijd dat eb en vloed de cultuur beheersten.

Bijkomende reden voor een spoedig onderzoek is geweest dat van de Biesbosch in grote lijnen het nodige bekend is, maar dat daarbij rekening moet worden gehouden met een vrij recente ontwikkeling; een groot deel van de grienden is de laatste jaren in het beheer van het Staatsbosbeheer gekomen. Kennis van vorige eigenaren en beheerders gaat waarschijnlijk snel verloren. Deze kennis is nu nog relatief eenvoudig te achterhalen.

De opzet van het onderzoek

In januari 1981 is een begin gemaakt met het project Grienden. Gestart is in de Biesbosch (zie Inleiding). De HBCS-studenten Moon Reuser en Menno Hüge hebben dit onderzoek met veel enthousiasme als deel van hun stageperiode verricht. De verder in dit artikel opgenomen onderzoeksresultaten zijn ontleend aan het door deze studenten geschreven concept-rapport. Veel in dit rapport is afkomstig van de gesprekken die de studenten met een 15-tal beheerders en griendwer-

kers, actief of reeds gepensioneerd, gevoerd hebben. Om zich het gebied goed eigen te maken en de sfeer te proeven verbleven de studenten enkele weken in de oude griendwerkerskeet in de polder de "Dood" (een naam die, zo vonden zij, al in 1806 voorkwam en waarschijnlijk afgeleid is van de achternaam Dodde of Doe-de).

Voor het onderzoek is dezelfde opzet aangehouden als voor het onderzoek naar de aanleg en het beheer van bos op landgoederen.

Veel van de griendhistorie is beschreven o.a. door Wisboom, die in 1878 een boekje schreef over de teelt van griend- en teenhout. De studenten hebben dit vergeleken en aangevuld met de veranderingen die sedertdien hebben plaatsgevonden.

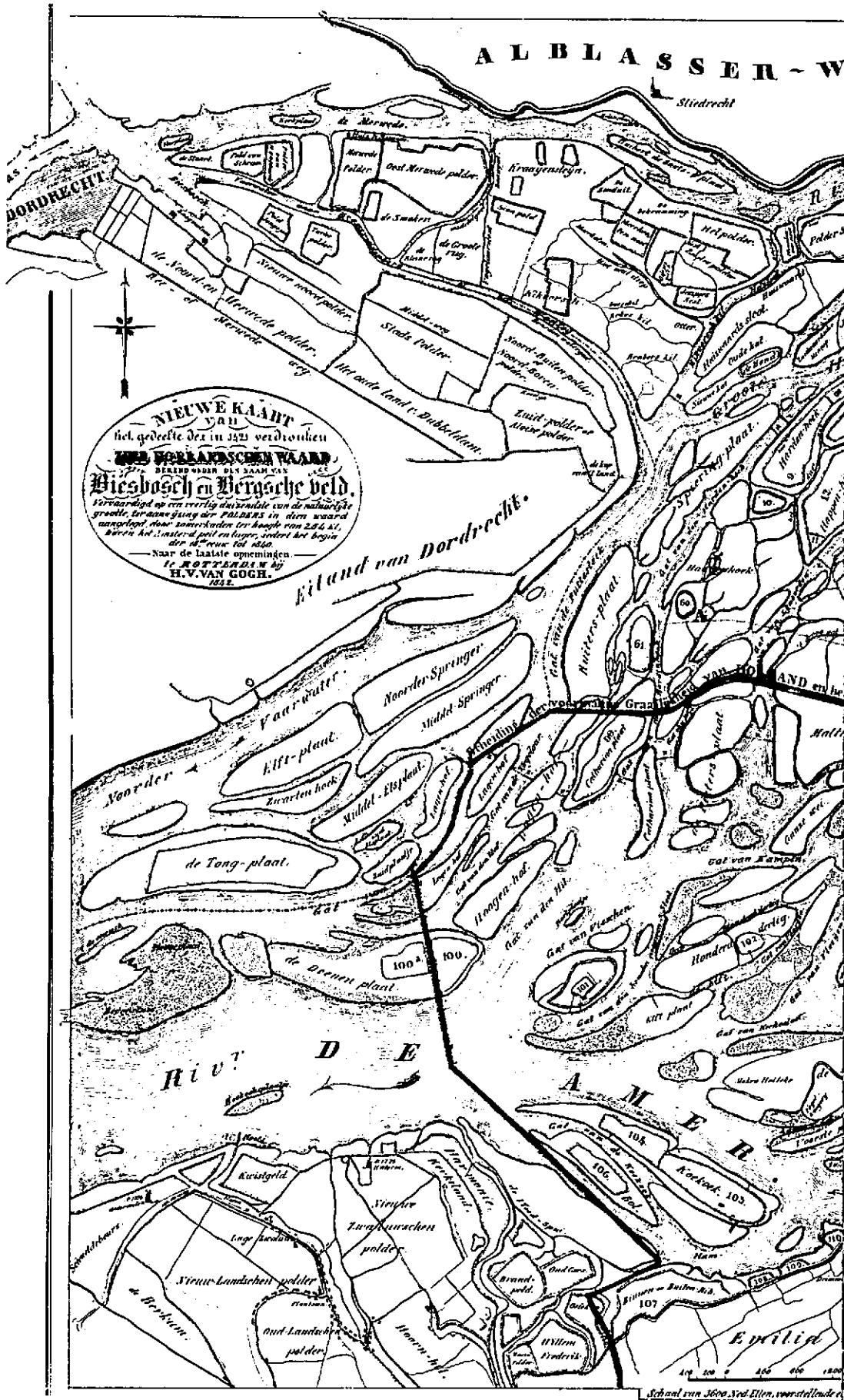
Ten behoeve van de Karakteristieke Delen en Representatieve Eenheden is een keuze gemaakt uit de bij het Staatsbosbeheer in eigendom zijnde terreinen (in totaal 1896 ha van de 14.000 ha Biesbosch). Als Karakteristieke Delen zijn genomen de "Dood" (160 ha) en de "Deeneplaat" (ca. 50 ha) met daarin RE's van ca. 18 ha grootte; als derde K is de "Pannekoek" genomen (9 ha), een terrein behorend tot het eigendom van Domeinen. Deze laatste is gekozen vanwege zijn ligging, gevarieerdheid en beperkte op-pervlakte.

Enkele resultaten uit het onderzoek

Werkwijzen in de griendcultuur

Ondervonden werd dat de laatste eeuw sinds Wisboom (1878) in feite niet veel aan de techniek veranderd is. Niet verwonderlijk als men bedenkt dat de laatste grienden eigenlijk al in de jaren dertig zijn aangelegd. Mondelinge informatie is hierover bij de huidige werkers maar in enkele gevallen en dan nog vaak uit overlevering van hun vader te krijgen. Uitbreiding van het areaal heeft sedertdien nauwelijks meer plaatsgevonden.

Het aanleggen van grienden is overigens vooral een probleem van terreinvoorbereiding. De ontwatering van het terrein middels greppels, sloten en klepduikers is even belangrijk als het weren van het water door kaden en dijken.

De Deeneplaat, een der laatste grienden van de Biesbosch die nog geregeld gehakt en ingeteuld worden. De hoge bomen markeren de plaats van de griendheuvel met de griendwerkerskeet.

De griendcultuur vond zo vele tientallen jaren, zo niet eeuwen, op dezelfde wijze, op dezelfde plek en over grote oppervlakten plaats. De meestal uitwonende eigenaren wisten wel waar het over ging in het overleg met de griendbaas over de uitvoering van het werk; plaatselijke benamingen over de voldoening en plankaarten waren dus overbodig. Vastleggen waar wat gebeurde was ook niet direct noodzakelijk daar het planten algemeen eenmalig en het "inteulen" (bijsteken van stek op open plaatsen) niets bijzonders was maar behoorde tot het onderhoud na de regelmatig terugkerende kap.

De bestaande grienden bleven intact door het systeem van permanent verjongen door het al genoemde "inteulen", door het iedere keer na de hak bijsteken van stek op plaatsen, waar oude struiken of stoven het begeven hadden. Soms waren de stoven zulke hoge "Preekstoelen" geworden, dat zij te weinig opleverden voor de grote standruimte die zij innamen. Dan moesten deze uitgestoken en door jong plantsoen vervangen worden.

Over het struiken steken rapporteren de onderzoekers: "Het struiken steken gebeurde meestal door een aparte ploeg mensen. (De overige werkzaamheden werden gedaan door een vaste ploeg mensen die het hele jaar op de griend bleven. 's Zomers in dienst van de griendeigenaars, 's winters van de griendhoutko-

per.). Meestal gingen zij als volgt te werk. Eerst werd met de struikenspa aan alle zijden zo'n 40 tot 50 cm diep gestoken. Hierbij werd geprobeerd alle wortels door te steken. Als er echter te dikke wortels tussen zaten om met de struikenspa door te steken, dan werd dit met het stootijzer gedaan. Hiervoor werd echter ook wel eens een struikenbijl gehanteerd. Wanneer de struik dan nog steeds vast zat, werd het stootijzer horizontaal in de struik (in een gleuf of iets dergelijks) gezet. Hiermee kon men vervolgens de struik om zijn as draaien waarbij de laatste wortels afknapt. De struiken werden tenslotte met behulp van een draagbaar van wilgellatten naar de kade gedragen. Wanneer de struiken te groot waren voor de kachel, werden ze met behulp van het stootijzer en de struikenbijl gekloofd".

Wat wel in de loop der tijden veranderde was het sortiment dat uit dezelfde grienden gehaald kon worden, afhankelijk van omstandigheden en behoeften. Ook hier geldt, wat bij de aanmaak van mijnhout gegolden heeft: "de man die sortimenten zaagt maakt de winst voor de baas". Vroeger was het aantal sortimenten zeer groot, later werd dat door beperkter gebruik van het hout steeds minder. De afname was vooral duidelijk bij het wegvallen van de vraag naar hoephout. Vandaag de dag is het rijshout eigenlijk als enige sortiment overgebleven. Destijds was er de keuze voor het maken van zo'n 50 verschillende soorten. Deze waren

onder te verdelen in 12 soorten snijteen, 13 soorten griendhout, 12 soorten hoephout en 11 soorten ander hout.

Werktuigen en gereedschappen

Grienden lijken eenvoudige gelijkvormige bossen waar niet veel speciale zorg en kennis voor het beheer nodig is. Maken de griendwerkers het zich misschien moeilijk? Maar wat te denken van vijf soorten schoppen, van modderschop tot struikenspa, die nodig zijn om griend aan te leggen en te onderhouden? Zo ook lijkt voor buitenstaanders een eenvoudige hiep voldoende voor de hak van de rijshouttwijgen, maar een vakman griendwerker heeft de keus uit acht snij- en hakgereedschappen om in de verschillende omstandigheden het vlotste en het beste te kunnen werken.

Nu een opsomming van de meest voorkomende werktuigen en gereedschappen, die in verband met de werkzaamheden waarvoor ze gehanteerd worden, globaal in drie groepen zijn te verdelen, nl.

die voor *aanleg*: steekschop, kruiwagen en kruiplanten, vletaak, kramplaat en kramspa, teulklomp, griendmeetketting, teulpin, riek en hoosbak, die voor *onderhoud*: panschop, modderschop, trek-schop, modderbeugel, struikenspa, stootijzer, struikenbijl, wiehaak en mossenkrabber, en die voor *oogst*: rijshaak, lattentrekker, bandhaak, stikhaak, snoeimes en hiep.

Het zal opvallen, dat het oude gereedschappen zijn, en dat de ontwikkeling in vorm, voor zover bekend, erg gering is geweest. Hoewel de namen en de vormen oud zijn, is het gereedschap wel nieuw: door het regelmatige gebruik slijt het vrij snel. Eén rijshaak in de twee jaar is niet abnormaal. Omdat al eeuwenlang hetzelfde werk op dezelfde plaats op eendere wijze gedaan is, zijn de gereedschappen door de voorvaders geworden tot het huidige uitgekende model en gewicht.

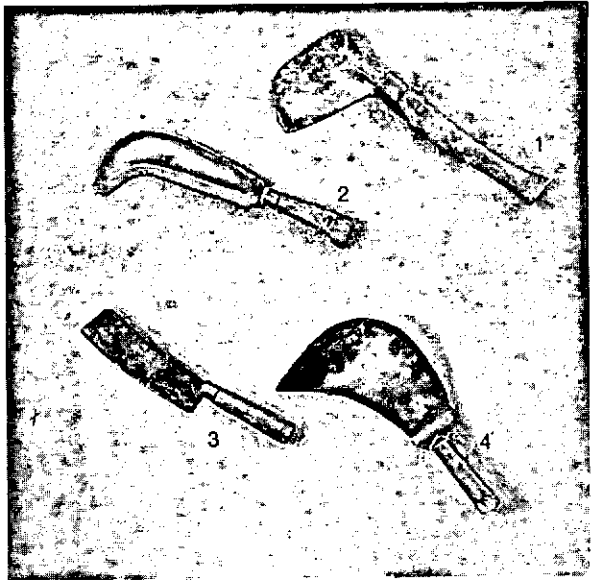
Mechanische gereedschappen hebben, althans in de Biesbosch, geen ingang gevonden. Noch het terrein, noch het soort arbeid is hiervoor geschikt.

Werkomstandigheden

Het werk in de Biesbosch was zwaar, met gebrekkige behuizing, en relatief slecht betaald. Toch heeft althans een deel van de griendwerkers dit beroep zeer bewust gekozen.

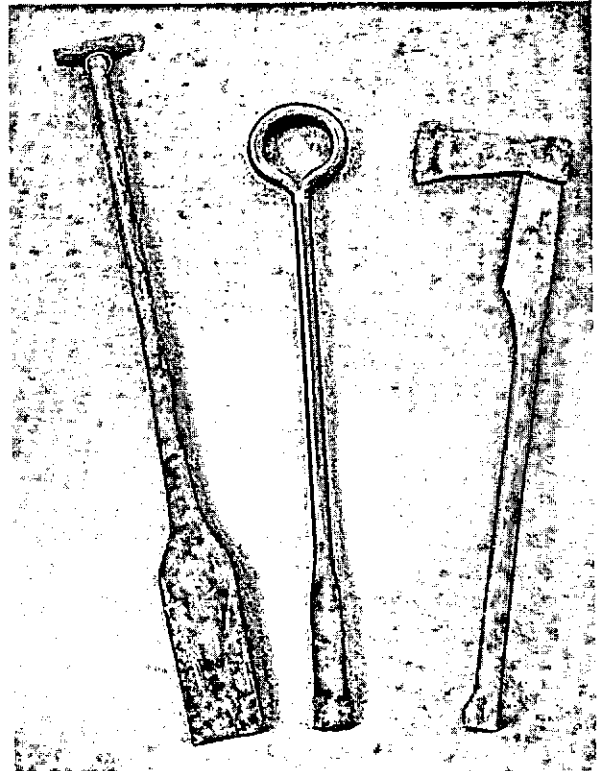
Vele griendwerkers wisten dat het op andere plaatsen mogelijk was, om in fabrieken e.d. meer te verdienen. Ondanks de slechte arbeidsomstandigheden heeft het vrije leven buiten hen steeds aan de Biesbosch gebonden.

De arbeiders verbleven van maandagochtend tot

Gereedschappen uit de collectie van H. den Tuinder:

- 1 rijshaak voor het hakken van de griend
- 2 teenmes voor het snijden van bindteen
- 3 snoeimes voor het uitsnoeien aan de paal bij het maken van sortimenten
- 4 zaaibandhaak voor het snijden van teen.

Drie gereedschappen (uit de collectie van H. den Tuinder) waarmee de oude uitgeleefde en soms al dode stronken werden verwijderd om ruimte te scheppen voor het steken van nieuw stek. V.l.n.r.: struikenspa, stootijzer, struikenbijl.

vrijdagavond (soms tot zaterdagochtend) in de griend. Zo konden lange dagen worden gemaakt. Zij verbleven in een "keet". Na 1953 is het enige jaren gewoonte geweest, om op woensdagavond naar huis te gaan, en donderdagochtend terug te keren. Vóór 1953 was dit ongebruikelijk. Door de studenten werd het volgende verhaal opgetekend: "In de winter van 1923/24 werkte een zekere Jan Kappel op De Dood en woonde daar in de Keet. Zijn vrouw was in verwachting, en Jan ging woensdagavond naar huis om te zien hoe het met haar was. Toen hij donderdagochtend voor dag en dauw terugkeerde, liet opzichter Aaike Kieboom de andere mannen aanrukken "om de gek te bekijken die 's woensdags naar huis ging".

Het werk geschiedde op aannemingsbasis: een prijs per bos. Struiken steken werd betaald per schelf van 2 bij 2 bij 2 meter. Deze schelven werden meestal verkocht aan boeren die de struiken als brandhout gebruikten voor zowel zichzelf als voor hun arbeiders. Op deze beloningswijze per schelf werd zo nu en dan kritiek uitgeoefend, o.a. door Wisboom (1878). Hij vond, dat de arbeiders per dag betaald moesten worden, omdat, wanneer zij per schelf betaald werden, de arbeiders dan ook goede struiken in de schelven zouden opnemen, en geen tijd zouden nemen om de slechte struiken op te zoeken. Uit mondelinge informatie die de studenten hebben verzameld blijkt echter, dat toch altijd per schelf is betaald. Het door Wisboom genoemde nadeel werd door niemand genoemd. Wèl werd er een ander gevolg van deze beloningswijze verteld: de struikenstekers achtten het een kunst de struiken zò te stapelen, dat er zoveel mogelijk lucht tussen zat zonder dat men er doorheen kon kijken. P. A. van Noor-denre, een oude griendbaas, vertelde dit ook vanuit een ander gezichtspunt: het was o.a. zijn taak zo goed mogelijk op te letten dat geen schelven vol met lucht werden afgeleverd!

De wilgesoorten

Aangekomen bij het hoofdstuk over de gebruikte wilgesoorten bij inplant bleek het de studenten alras hoe moeilijk de vele verschillende soorten te onderscheiden zijn, en niet voor hen alleen. Tegenstrijdigheden zijn veelvuldig gesignaleerd, zowel bij de huidige griendwerkers en beheerders als in de literatuur. Veel is en blijft op dit gebied onduidelijk. Rood en Grauw zijn veelgebruikte termen ter onderscheid van de hoofdsoorten; wat betreft kwaliteiten en gebruiksmogelijkheden worden deze vaak tegenover elkaar gesteld. Lastig is bijvoorbeeld dat Rood gebruikt wordt voor de volgende soorten: schietwilg (*Salix alba*), kruipwilg (*Salix repens*), kraakwilg (*S. fragilis*), waterwilg (*S. ca-*

prea), en Belgisch Rood (wederom *S. fragilis*); bovendien komt de naam Steilrood nog voor. Als grauwsor-ten worden genoemd Beugel-, Hengel- en IJsgrauw (*Salix triandra*), Katgraauw (*S. viminalis*) en de gele en groene Tweebast (*S. triandra*).

Dat de verwarring groot is wordt o.a. veroorzaakt doordat vele kruisingen tussen de soorten mogelijk zijn die evenzovele tussenvormen geven die lastig te herkennen zijn. Echter ook zonder deze laatste constateringen van de verwarring was het duidelijk genoeg, dat een goede taxonomische beschrijving dringend ge-wenst is. Deze laat helaas nog steeds op zich wachten."

Conclusies

- Bij het vastleggen van documentatie over grienden en griendcultuur is om meerdere redenen haast geboden.
- Het eerste griendonderzoek in de Biesbosch is succesvol gebleken; voortzetting van dit onderzoek hier en elders verdient sterke aanbeveling.
- Een grondige taxonomische studie over wilgesoor-ten in grienden zou zo snel mogelijk gerealiseerd moeten worden.

Dankwoord

Een woord van dank wil de schrijver richten tot de heer H. den Tuinder, die zijn zeer uitgebreide particuliere collectie betreffende de Biesbosch voor het maken van foto's en het staven van de bevindingen beschikbaar heeft gesteld.

Literatuur

- Biesbosch in de stroomversnelling van een stilstaand tij. 1972. Commissie Personeelsvoorziening voor buitendijkse griend- en rietlanden. Almkerk.
- Hesselink, E. 1907. De griendcultuur in Nederland. Verslagen van de Directie van den Landbouw, nr. 6.
- Jaarverslag Commissie Personeelsvoorziening voor buitendijkse griend- en rietlanden. 1967. Almkerk.
- Ooms, C. J. 1973. De Nederlandse griendcultuur. Schoonhoven.
- Schoenhage, H. A., en C. J. Verheij. 1949. Tussen Merwede en Amer. Uitgave ANWB.
- Tuinder, H. den. 1971. Leef- en werkomstandigheden rond 1900 in de Biesbosch. Sleafwijk.
- Tuinder, H. den. 1979. Biesboschdocumentatie. Almkerk.
- Tuinzing, W. D. J. 1938. Verslag over het Rijksgriendproef-veld te Langbroek en andere griendproefvelden van 1931 tot 1938. Directie van den Landbouw, Den Haag.
- Verheij, C. J. 1961. Biesbosch, Land van het levende water. Zutphen.
- Wisboom van Giessendam, D. W. P. 1878. De teelt van griend- en teenhout in Nederland en het naburige Vlaanderen. Schiedam.